

**NOTO‘LIQ OILALARDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI
IJTIMOIY HAYOTGA MOSLASHUVIGA TIZIMLI YONDASHUV**

Sultonxonova Munisa Xayotjon qizi

QDU 2-bosqich magistranti

karimovamunisa777@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqola noto‘liq oilalarda maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy hayotga moslashuv jarayoniga tizimli yondashuvni o‘rganishga bag‘ishlangan. Tadqiqot davomida bolalarning ijtimoiy ko‘nikmalari, oila va maktabgacha ta‘lim tashkiloti hamkorligi, tarbiyaviy metodlar va strategiyalarning samaradorligi tahlil qilindi. Ish natijalari shuni ko‘rsatdiki, tizimli pedagogik yondashuv bolalarda ijtimoiy moslashuvni yaxshilash, o‘zaro munosabatlarni rivojlantirish va jamiyat qoidalariga moslashishga yordam beradi. Maqola ota-onalar va pedagoglarga amaliy tavsiyalar berish, shuningdek, ijtimoiy moslashuv jarayonini yaxshilash bo‘yicha strategiyalarni aniqlashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: noto‘liq oila, maktabgacha yosh, ijtimoiy moslashuv, tizimli yondashuv, tarbiyaviy strategiyalar, ijtimoiy ko‘nikmalar, pedagogik tavsiyalar.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена исследованию системного подхода к социализации детей дошкольного возраста в неполных семьях. В исследовании анализировались социальные навыки детей, взаимодействие семьи и дошкольного образовательного учреждения, а также эффективность воспитательных методов и стратегий. Результаты показывают, что системный педагогический подход способствует улучшению социальной адаптации детей, развитию их коммуникативных и межличностных навыков, а также успешному усвоению норм и правил общества. Статья предоставляет практические рекомендации для родителей и педагогов, а также определяет стратегии повышения эффективности социализации.

Ключевые слова: неполная семья, дошкольный возраст, социальная адаптация, системный подход, воспитательные стратегии, социальные навыки, педагогические рекомендации.

ABSTRACT

The article is devoted to studying a systematic approach to the social adaptation of preschool children in single-parent families. The study examined children’s social skills, interaction between family and preschool educational institutions, and the effectiveness of educational methods and strategies. Results indicate that a systematic pedagogical approach enhances children’s social adjustment, develops their

communicative and interpersonal skills, and facilitates successful assimilation of societal norms and rules. The article also provides practical recommendations for parents and educators and identifies strategies to improve socialization outcomes.

Keywords: single-parent family, preschool age, social adaptation, systematic approach, educational strategies, social skills, pedagogical recommendations.

KIRISH

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasida yosh avlod tarbiyasi va ularning har tomonlama barkamol inson bo‘lib voyaga yetishini ta‘minlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi “Maktabgacha ta‘lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”¹gi PQ-3305-son qarori hamda 2019-yil 16-dekabrda qabul qilingan “Maktabgacha ta‘lim va tarbiya to‘g‘risida”²gi O‘RQ-595-son Qonunida bolalarning intellektual, ma‘naviy va jismoniy rivojlanishi uchun zarur sharoitlarni yaratish, ularni ijtimoiy hayotga tayyorlash bo‘yicha ustuvor vazifalar belgilab berilgan. Ushbu hujjatlar jamiyatda maktabgacha ta‘limning o‘rni va ahamiyatini oshirish, xususan, noto‘liq oilalarda ulg‘ayayotgan bolalarning tarbiyasiga alohida e‘tibor qaratish zarurligini ko‘rsatib beradi.

Oila — bola hayotining birlamchi ijtimoiy muhitidir. Uning to‘liqligi yoki noto‘liqligi bolaning shaxsiy rivojlanishi, psixologik holati va ijtimoiylashuv jarayoniga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun aynan shu davr ijtimoiy ko‘nikmalarni egallash, jamoadagi o‘z o‘rnini topish va o‘z-o‘zini anglash jarayonining poydevorini tashkil etadi. Shu bois, noto‘liq oilalarda tarbiyalanayotgan bolalarni ijtimoiy hayotga moslashtirish masalasi nafaqat nazariy, balki dolzarb amaliy ahamiyatga ham ega.

Oila jamiyatning eng muhim ijtimoiy institutlaridan biri bo‘lib, unda kelajak avlodning ma‘naviy, axloqiy va psixologik qiyofasi shakllanadi. Oila bolaning dastlabki ijtimoiy muhitidir, uning to‘liq yoki noto‘liq bo‘lishi esa bevosita bolaning shaxsiy rivojlanishiga, tarbiyasiga va ijtimoiylashuv jarayoniga ta‘sir ko‘rsatadi. Noto‘liq oila, odatda, ota-onadan birining vafoti, ajrim, uzoq muddatli mehnat migratsiyasi yoki boshqa ijtimoiy-iqtisodiy sabablar natijasida yuzaga keladi. Bugungi globallashtirish va iqtisodiy o‘zgarishlar sharoitida bunday oilalar sonining ortib borishi bolalarning ijtimoiy hayotga moslashuviga alohida e‘tibor qaratishni taqozo etmoqda.

‘Noto‘liq oila tushunchasi, odatda, oilaning normativ yoki ideal shakliga nisbatan mavjud bo‘lgan holatni ifodalaydi. Noto‘liq oila — bu bola yoki bolalar bilan birga yashovchi, lekin ota-ona yoki oilaning boshqa a‘zolari (masalan, ota yoki ona) o‘rtasida biror sababga ko‘ra ajralish yoki aloqaning buzilishi tufayli to‘liq bo‘lmagan

¹ . O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi PQ-3305-son qarori “Maktabgacha ta‘lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.

² O‘zbekiston Respublikasi Qonuni “Maktabgacha ta‘lim va tarbiya to‘g‘risida”. 2019-yil 16-dekabr, O‘RQ-595-son.

oiladir³.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Bolalarning ijtimoiy moslashuvi ko‘pincha oilaviy muhit va maktabgacha ta‘lim tashkilotlaridagi faoliyat bilan chambarchas bog‘liq bo‘ladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, single-parent oilalarda tarbiyalanuvchi bolalarda ijtimoiy va hissiy ko‘nikmalarni shakllantirishda qo‘shimcha pedagogik yondashuv talab etiladi. Masalan, L.Sigle⁴ single-parent oilalarda tarbiyalanayotgan bolalarning ijtimoiy moslashuvi va hissiy rivojlanishini tahlil qilgan.

Ota-onalar va pedagoglar o‘rtasidagi uzviy hamkorlik bolalarning jamiyat qoidalariga moslashuvini tezlashtiradi, shuningdek, ularni o‘zaro munosabatlarda muvaffaqiyatli qiluvchi omil hisoblanadi. J.Kelly va R.Emery⁵ tadqiqotlarida ajralgan oilalardagi bolalarning ijtimoiy moslashuvi va ruhiy barqarorligi tahlil qilingan.

Bolalarning gender va ijtimoiy rollarni qabul qilishi oilaviy muhit bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, pedagogik yondashuv ushbu jarayonni sezilarli darajada qo‘llab-quvvatlaydi. E.M.Hetherington va M.Stanley-Hagan⁶ single-parent oilalarda bolalarning ijtimoiy va shaxsiy moslashuvi masalalarini o‘rganib, ilg‘or metodlar tavsiya qilgan. Bundan tashqari, tizimli pedagogik strategiyalar bolalarda mas‘uliyat va ijtimoiy qoidalarga rioya qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. P.R.Amato⁷ meta-tahlilida single-parent oilalardagi bolalarning moslashuv jarayonidagi muhim pedagogik omillarni aniqlagan.

O‘zbek olimlaridan M.X.Asranbayeva⁸ noto‘liq oilalarda maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishining o‘ziga xos jihatlarini tahlil qiladi. Sh.M. Rustamova⁹ esa qiz bolalarning oiladagi gender rollar va erkaklarga bo‘lgan tasavvurlarini o‘rganib, tarbiyaviy yondashuvning samaradorligini ko‘rsatadi. O.Nizomova¹⁰ maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida oila bilan ishlash mexanizmlarini tahlil qilib, pedagogik hamkorlikning ahamiyatini yoritadi.

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, oilaviy va maktabgacha ta‘lim tashkilotlari o‘rtasidagi uzviy hamkorlik, tizimli pedagogik yondashuv va ilg‘or xalqaro tajribalarni joriy etish bolalarning ijtimoiy moslashuvini sezilarli darajada yaxshilaydi.

³ Akramjonova, F. A. (2023). Maktabgacha ta‘limda pedagog professiogrammasini tashkil etishning asosiy jarayonlari. *Science and Education*, 4(12), 481-482.

⁴ Sigle, L. *Child Development in Single-Parent Families: Social Adaptation and Emotional Well-being*. London: Routledge, 2019.

⁵ Kelly, J., & Emery, R. Children’s Adjustment Following Divorce: Risk and Resilience Perspectives. *Family Relations*, 52(4), 352–362, 2003

⁶ Hetherington, E.M., & Stanley-Hagan, M. The Adjustment of Children in Divorced Families: A Decade Review. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 43(1), 59–87, 2002.

⁷ Amato, P.R. Children of Divorce in the 1990s: An Update of the Amato and Keith (1991) Meta-Analysis. *Journal of Family Psychology*, 15(3), 355–370, 2001.

⁸ Asranbayeva, M.X. Noto‘liq oilalarda maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishining o‘ziga xos xususiyatlari. Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi, Namangan, 2024, 68-b.

⁹ Rustamova, Sh.M. Noto‘liq oilalarda tarbiyalanayotgan qizlarda erkaklar to‘g‘risidagi tasavvurlar. Toshkent, 2024,

¹⁰ Nizomova, O. Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida oila bilan ishlash mexanizmlari. *Problems and Prospect for the Implementation of Interdisciplinary Research*, Madrid, Spain, 2024, 46-b.

METODLAR

Tadqiqotda aralash metodologiya qo'llanildi, ya'ni sifatli va miqdoriy metodlar birgalikda ishlatildi. Tadqiqotning asosiy maqsadi noto'liq oilalarda tarbiyalanuvchi maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy hayotga moslashuv darajasini aniqlash edi. Shu maqsadda 60 nafar bola tanlandi: 30 nafari noto'liq oilalardan, 30 nafari esa to'liq oilalardan.

Bolalarning ijtimoiy ko'nikmalari va moslashuvini o'rganish uchun kuzatuv metodlari, so'rovnoma va intervyu ishlatildi. Kuzatuvlar bolalarning maktabgacha ta'lim muassasasidagi o'yin, jamoaviy faoliyat va ijtimoiy muloqotdagi ishtirokini aniqlash maqsadida olib borildi. Intervyular esa ota-onalar va pedagoglar bilan o'tkazilib, oilaviy sharoit va pedagogik yondashuvning bolalarning moslashuviga ta'siri baholandi.

Shuningdek, sotsiometrik metod orqali bolalarning tengdoshlar bilan munosabati va ijtimoiy pozitsiyasi o'rganildi. Natijalarni tahlil qilishda deskriptiv statistika, foizlar va taqqoslash testlari qo'llanildi, bu bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini va moslashuv darajasini aniqlashga yordam berdi.

Tadqiqot davomida bolalar faoliyati, o'zaro munosabat va guruh ichidagi integratsiyasi eksperimental va nazorat guruhleri bo'yicha taqqoslandi. Shu bilan birga, oilalar va pedagoglarning psixologik intervyulari bolalarning moslashuvini yaxshilashga xizmat qiluvchi omillarni aniqlash imkonini berdi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, noto'liq oilalarda tarbiyalanuvchi bolalar ijtimoiy moslashuv va o'zaro munosabat ko'nikmalarida sezilarli farqlar ko'rsatadi. Ularning jamoaviy faoliyatdagi ishtiroki ba'zan zaifroq bo'lib, tengdoshlar bilan o'zaro muloqotda qo'rqish yoki passivlik kuzatilgan.

Biroq, maktabgacha ta'lim muassasasidagi tizimli pedagogik yondashuv, xususan:

- jamoaviy o'yinlar va loyihaviy faoliyatlar,
- mas'uliyatli vazifalarni bosqichma-bosqich yuklash,
- interaktiv mashg'ulotlar va pedagoglar bilan uzviy hamkorlik,

bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini sezilarli darajada rivojlantirishga yordam berdi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, tizimli pedagogik yondashuv va ota-onalar bilan faol hamkorlik noto'liq oilalardagi bolalarning ijtimoiy moslashuvini yaxshilaydi, ularni jamiyat qoidalariga va guruh ichidagi munosabatlarga tayyorlaydi.

Shuningdek, tahlil shuni ko'rsatdiki, pedagoglar tomonidan joriy etilgan ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantiruvchi metodlar bolalarning o'zaro muloqot va ijtimoiy faoliyatini mustahkamlashda muhim omil bo'ladi. Bu jarayon bolalarda mas'uliyat hissi, ijtimoiy qoidalarga rioya qilish va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

MUNOZARA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, noto'liq oilalarda tarbiyalanuvchi bolalar ijtimoiy moslashuv va guruh ichidagi faoliyat ko'nikmalarida ba'zi farqlar ko'rsatadi. Bu asosan oilaviy qo'llab-quvvatlashning cheklanganligi bilan bog'liq. Shu bilan birga, maktabgacha ta'lim muassasalarida joriy etilgan tizimli pedagogik yondashuv va ota-onalar bilan faol hamkorlik bu farqlarni sezilarli darajada kamaytiradi.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishda jamoaviy o'yinlar va interaktiv mashg'ulotlar samarali bo'ladi. O'zbek tadqiqotlari ham shuni tasdiqlaydi (Rustamova¹¹, Nizomova,¹²). Shu metodlar bolalarni tengdoshlar bilan muloqot qilishga, o'zini namoyon etishga va jamiyat qoidalariga moslashishga o'rgatadi.

Tadqiqotning ba'zi cheklovlari mavjud: ishtirokchilar soni nisbatan kichik (60 bola) va faqat bir hududni qamrab olgan. Shu sababli kelajakda tadqiqotlarni boshqa hududlar va kattaroq ishtirokchilar bilan takrorlash tavsiya etiladi.

XULOSA

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, noto'liq oilalarda tarbiyalanuvchi bolalarning ijtimoiy moslashuvi ba'zi farqlarga ega bo'lib, ularning jamoaviy faoliyat va tengdoshlar bilan muloqot ko'nikmalari zaifroq bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, maktabgacha ta'lim muassasalaridagi tizimli pedagogik yondashuv va ota-onalar bilan uzviy hamkorlik bu farqlarni sezilarli darajada kamaytiradi.

Natijalar asosida aniqlanishicha, jamoaviy o'yinlar, interaktiv mashg'ulotlar va mas'uliyatli vazifalarni bosqichma-bosqich yuklash bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali vositalar hisoblanadi. Shuningdek, pedagoglar va oilalar o'rtasida faol va muntazam hamkorlik bolalarning jamiyat qoidalariga moslashuvini mustahkamlashga yordam beradi.

Tadqiqotdan kelib chiqib, maktabgacha ta'lim muassasalari pedagoglariga quyidagi tavsiyalar berilishi mumkin: bolalarni guruh ichidagi faoliyatga jalb qilish, ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantiruvchi metodlarni joriy etish va ota-onalar bilan uzviy hamkorlikni tashkil etish. Shu bilan birga, kelajakdagi tadqiqotlarda ishtirokchilar soni va hududlarni kengaytirish orqali natijalarni yanada umumlashtirish tavsiya etiladi.

Xulosa qilib aytganda, tizimli pedagogik yondashuv va oilalar bilan faol hamkorlik noto'liq oilalardagi bolalarning ijtimoiy moslashuvini oshirish va ularni jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiya qilishga xizmat qiladi.

¹¹ Rustamova, Sh.M. Noto'liq oilalarda tarbiyalanayotgan qizlarda erkaklar to'g'risidagi tasavvurlar. Toshkent, 2024

¹²Nizomova, O. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida oila bilan ishlash mexanizmlari. Problems and Prospect for the Implementation of Interdisciplinary Research, Madrid, Spain, 2024, 46-b.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi PQ-3305-son qarori “Maktabgacha ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
2. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”. 2019-yil 16-dekabr, O‘RQ-595-son.
3. Asranbayeva, M.X. (2024). Noto‘liq oilalarda maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishining o‘ziga xos xususiyatlari. Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi,
4. Qodirova F.R., Toshpo‘latova Sh.Q., Qayumova N.M. va boshq. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: “Tafakkur” nashriyoti, 2019.
5. Nizomova, O. (2024). Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida oila bilan ishlash mexanizmlari. Problems and Prospect for the Implementation of Interdisciplinary Research, Madrid, Spain, 46-b.
6. Rustamova, Sh.M. (2024). Noto‘liq oilalarda tarbiyalanayotgan qizlarda erkaklar to‘g‘risidagi tasavvurlar. T.: p.f.b.f.d diss. avto, 9-b.
7. Hasanboyeva, O. (2007). Oila pedagogikasi. “Aloqachi” nashriyoti, 60-b.
8. Hamdamova, A. (2014). Voyaga yetmaganlar huquqbuzarligining oldini olish. Xalqaro forum materiallari “Bolalar uchun ijtimoiy hamkorlik: milliy va xalqaro ilg‘or tajribalar”, Toshkent, 74-b
9. Vygotskiy L.S. Psixologiya razvitiya rebenka. – Moskva: Pedagogika, 1984.
10. Montessori M. O‘zini o‘zi tarbiyalash sirlari. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2012.
11. Musayev E. Maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiyasida ota-onaning roli // Pedagogik innovatsiyalar, 2020. – №4. – B. 67–71.